

ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ 14,3-5

Τὸ χωρίον Ἀποκάλυψις 14, 3-5: «Οὗτοι εἰσὶν οἱ μετὰ γυναικῶν οὐκ ἐμολύνθησαν· παρθένοι γάρ εἰσιν.. οὐχ εὐρέθη ψεῦδος ἐν τῷ στόματι αὐτῶν· ἄμωμοι γοῦρ εἰσιν.»¹

Τὸ πρόβλημα: Ποίους ἐννοεῖ τὸ χωρίον τοῦτο ὑπὸ τὴν λέξιν «παρθένοι»; Τοὺς ἀγάμους μόνον, τοὺς ἀγάμους ἀλλὰ καὶ τοὺς διατελέσαντας ἐννόμως ἐγγάμους, ἢ τοὺς πνευματικῶς ἀφιερωμένους εἰς τὸν Κύριον ἀσχέτως γάμου ἢ ἀγαμίας;

Ἡ 1η ἐρμηνεία (γραμματική). Μόνον τοὺς ἀγάμους, διότι χρησιμοποιεῖ τὰς ἐκφράσεις «παρθένοι» καὶ «οἱ μετὰ γυναικῶν οὐκ ἐμολύνθησαν». Τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν ὑποστηρίζουν οἱ Ἀρέθας Ἐπίσκοπος Καισαρείας², Ἀνδρέας Ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας³, καὶ ὁ Καθηγητὴς Π. Μπρατσιώτης⁴.

Ἡ 2α ἐρμηνεία (ἀλληγορική). Ὑπὸ τὴν λέξιν «παρθένοι» νοοῦνται πάντες οἱ πνευματικῶς ἀφιερωμένοι εἰς τὸν Κύριον, χωρὶς νὰ γίνεταί διάκρισις τῶν σωματικῶς παρθένων ἀπὸ τῶν διατελούντων ἢ διατελεσάντων ὑπὸ νόμιμον κατὰ Χριστὸν γάμον. Κατωτέρω ὑποστηρίζεται ὡς ὀρθόδοξος ἡ δευτέρα αὕτη ἀλληγορική ἐρμηνεία ἀφ' ἐνὸς φιλολογικῶς (θετικῶς καὶ ἀρνητικῶς) καὶ ἀφ' ἐτέου θεολογικῶς (ἀρνητικῶς καὶ θετικῶς).

Φιλολογικῶς ἐξετάζοντας τὸ πρόβλημα τοῦτο ὑποστηρίζομεν ὅτι ἡ λέξις «παρθένοι» χρησιμοποιεῖται καὶ ὑπὸ ἄλλων ἔννοιαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων.

1) Ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων συγγραφέων, ἐκτὸς ἄλλων ἐρμηνειῶν, χρησιμοποιεῖται καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς γυναικός, ἢ ὅποια ἀπλῶς δὲν ἦλθεν εἰς νόμιμον γάμον, ἀσχέτως τῆς σωματικῆς τῆς παρθενίας⁵. Π. χ. ὁ Ὅμηρος εἰς τὴν Ἰλιάδα («οὐδ' ἔτεκεν Ἄστυόνη... παρθένος αἰδοίη»)⁶, ὁ Πίνδαρος εἰς τὴν ᾠδὴν του πρὸς τὸν Ἰέρωνα τὸν Συρακοῦσιον, τὸν

1. Περὶ τοῦ ἀνιγματοῦδου καὶ τῶν προβλημάτων τῆς ἐρμηνείας τοῦ χωρίου τούτου ἰδὲ τὸ ἐρμηνευτικὸν ὑπόμνημα τοῦ (Διαμαρτυρομένου) Μ. Kiddle, *The Revelation of st. John* (London, 1947), τῆς σειρᾶς τοῦ Καθηγητοῦ Moffatt, εἰς σ. 268-71, ἰδίως ὑποσημείωσις 1 σελ. 271. Καὶ τοῦ (Διαμαρτυρομένου) Lic. Oskar Dellng τὸ ἄρθρον «Παρθένος» εἰς Kittel, *Theologisches Wörterbuch Zun Neuen Testament*, Τόμ. 5, σελ. 835. Προβλ. καὶ (Ρωμαιοκαθολικῶ) Fillion, *La Sainte Bibbe*, Tome VIII (Paris, 1904), p. 847-8, καὶ Π. Μπρατσιώτου, Ἀποκάλυψις Ἰωάννου (Κείμενον, εἰσαγωγή, σχόλια, εἰκόνες. Ἀθήναι, 1950), σ. 221-2.

2. Εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν 39. Μ.Ε.Π. 106, 684.

3. Εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν 39. Μ.Ε.Π. 106, 344.

4. Ἀποκάλυψις ἐν. ἄν. σ. 221-2. Προβλ. Ἀπ. Μακράκη, Ἐρμηνεία τῆς Ἀποκάλυψος Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (Ἀθήναι, 1881), σ. 412-4.

5. Δ. Δημητράκου. Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, τ. 7, σ. 5549, εἰς ἄρθρον Παρθένος § 5.

6. Ἰλιάς Β 511-5.

«Οἱ δ' Ἀσπληδόνα ναῖον ἰδ' Ὀρχομενὸν Μινύειον,
τῶν ἦρχ' Ἀσκάλαφος, καὶ Ἰόλμενος, υἱὲς Ἄρκος,
οὐς τέκεν Ἀστυόχη, δόμω Ἄκτορος Ἀλεΐδαο,
παρθένος αἰδοίη, ὑπερώϊον εἰσαναβάου,
Ἄρηϊ καρτερῶ...».

Πυθιονικήν («...παρὰ Βοιτιάδος κρημοῖσιν ἔκει παρθένος»)⁷, ὁ Σοφοκλῆς εἰς τὰς Τραχινίας («τὴν Εὐδοτείαν ὀλοθα... παρθένον»)⁸, ὁ Ἀριστοφάνης εἰς τὰς Νεφέλαις («κἀγὼ, παρθένος γὰρ ἔτ' ἦ...ἐξέθηκα... ὑμεῖς δ' ἐξεθρέφατε»)⁹. Καὶ τὸ ἐπίθετον «παρθένιος-α-ον» χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων συγγραφέων διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τέκνου ἐξογάμου ἐκ γυναικὸς μὴ (νομίμως) ἐγγάμου¹⁰. Π.χ. ὁ Ὅμηρος εἰς τὴν Ἰλιάδα¹¹, ὁ Πίνδαρος εἰς τὴν φῶδὴν τοῦ πρὸς τὸν Ὀλυμπιονικήν Ἀγησίαν τὴν Συρακούσιον («παρθενίαν ὠδίνα»)¹². Τὸ αὐτὸ ἐπίθετον χρησιμοποιεῖται διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν ἀνδρὸς ἔχοντος σαρκινὰς σχέσεις πρὸς γυναῖκα ἀγαμῶν¹³. Π.χ. ὁ Πλούταρχος εἰς τὸν Πομπήτιον¹⁴.

2) Χρησιμοποιεῖται ἐπίσης ἡ λέξις παρθένος καὶ ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας ὄχι μόνον μετὰ τὴν ἔννοιαν τῆς γυναικὸς τῆς ἀπειροῦ συνουσίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐμπεύρου τοιαύτης. Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς λέγει σαφῶς: «Ἡ χήρα διὰ σωφροσύνης αὐθις παρθένος»¹⁵. Καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐπανειλημμένως καὶ κατηγορηματικῶς δίδει τὴν προτεινομένην δευτέραν αὐτὴν ἔρμηνείαν τῆς λέξεως παρθένος. Εἰς ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὴν Ὀλυμπιάδα γράφει. «Ὁ Παῦλος ἔρον τῆς παρθενίας τιθεῖς, οὐ τὴν ἀπειρόγαμον κοί

7. Πίνδαρου, Π. 3, 31-4.

«Καὶ τότε γνοὺς Ἴσχυος Εἰλατίδα
ξενίαν κοίταν ἄθειμιν τε δόλον, πέμψεν κασιγνήταν μένει
θύοισαν ἀμαιομανιέτω
ἐς Λακέρειαν. ἐπεὶ παρὰ Βοιτιάδος κρημοῖσιν ἔκει παρθένος...»

8. Σοφοκλῆ, Τραχινίαι, 12. Εἰς Δημητράκου ἐν. ἀν.

9. Ἀριστοφ. Νεφέλαι, 528-32.

«Ἐξ ὅτου γὰρ ἐνόθ' ὑπ' ἀνδρῶν, οἷς ἡδὺ καὶ λέγειν,
ὁ σῶφρων τε χῶ καταπύγων ἄριστ' ἤκουσάτην,
κἄγῳ, παρθένος γὰρ ἔτ' ἦ, κοῦκ ἐξῆν πῶ μοι τεκεῖν,
ἐξέθηκα, παῖς δ' ἑτέρα τις λάβωσ' ἀνείλετο,
ὑμεῖς δ' ἐξεθρέφατε γενναίως κάπαιδεύσατε.»

10. Liddell-Scott, μετ. Κωνσταντινίδου, Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλλ. Γλώσσης. (Ἐκδ. Σιδέρη), τ. 3, σ. 486, εἰς ἄρθρον Παρθένιος, 1, 2. Ἴδὲ καὶ ἄρθρον Παρθενίας (=ὁ υἱὸς παλλακῆς).

11. Ἰλιάς Π. 179-81.

«Τῆς δ' ἑτέρης Εὐδωρος Ἀρήϊος ἠγεμόνευεν,
παρθένιος, τὸν ἔτικτε χορῶ καλῆ Πολυμήλη,
Φύλανθος θυγάτηρ...»

12. Πινδ. Ο. 6, 29-31.

«Ἄ τοι Ποσειδάωνι μιχθεῖσα Κρονίῳ λέγεται
παῖδα Φιόπλοκον Εὐδάνδραν τεκέμεν.
κρύψε δὲ παρθενίαν ὠδίνα κόλποις.»

13. Liddell-Scott, ἐν ἀν.

14. Πλούταρχου, Πομπήτις. 74. «Ὡς εὐτυχῆς μὲν ἀν ἡμῶν γυνὴ πρὸ τοῦ Πόπλιον ἐν Πάρθοις ἀκοῦσαι τὸν παρθένιον ἀνδρα κείμενον ἀποθανοῦσα, σῶφρων δὲ καὶ μετ' ἐκεῖνον, ὥσπερ ὄρησα, τὸν ἐμαυτῆς προεμένη βίον· ἐσωζόμεν δ' ἄρα καὶ Πομπητῶ Μάγνῳ συμφορὰ γενέσθαι.»

15. Στρωματεῖς 7,12. Β.Ε.Π. 8, 279, 20. Πρβλ. καὶ Ἰγνάτιον Ἀντιοχείας (σύγχρονον σχεδὸν τοῦ συγγραφέως τῆς Ἀποκαλύψεως), ὁ ὁποῖος κατατάσσει τὰς «παρθένους» εἰς τὴν ὁμῶδα τῶν «χηρῶν», δηλαδὴ δὲν ὑπερτονίζει τὴν ιδιότητα τῆς σωματικῆς παρθενίας, ἀλλὰ τὴν ιδιότητα τῆς πνευματικῆς ἀφιερώσεως εἰς τὸν Κύριον. (Ἰγν. Ἀντ. Συμριναίου, 13, Β.Ε.Π. 2, 282, 25. «Τὰς παρθένους τὰς λεγομένας χήρας»).

ἀπηλλαγμένην συνουσίας ἀνδρὸς παρθένον ἐκάλεσεν, ἀλλὰ τὴν τὰ τοῦ Κυρίου μεριμνῶσαν»¹⁶. Ὁμιλῶν ἐπίσης περὶ τοῦ Κυρίου καὶ τῆς Ἐκκλησίας λέγει ὅτι ἡ Κ. Διαθήκη τὴν Ἐκκλησίαν καλεῖ παρθένον. Καὶ «παρθένος λέγεται, καὶ μὴν πόρνη ἦν πρὸ τούτου· τὸ γὰρ θαυμαστόν τοῦ νομφίου, ὅτι ἔλαβε πόρνην καὶ ἐποίησε παρθένον... Γάμος παρ' ἡμῖν παρθενίαν λ'εἶ, γάμος παρὰ Θεῷ παρθενίαν ἀνέστησε. Παρ' ἡμῖν ἡ οὔσα παρθένος, γαμουμένη, οὐκ ἔστι παρθένος· παρὰ Χριστῷ ἡ οὔσα πόρνη, γαμουμένη, παρθένος γέγονεν»¹⁷.

Φιλολογικῶς ἐξετάζοντας τὸ ὑπὸ μελέτην χωρίον οὐδ' αὐτὸ τὸ κείμενον μᾶς ἐμποδίζει νὰ δεχθῶμεν τὴν προτεινομένην δευτέραν ἐρμηνείαν τῆς λέξεως παρθένος. 1) Ἡ ἔκφρασις «μετὰ γυναικῶν οὐκ ἐμολύθησαν» δύναται νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν προτεινομένην ἐρμηνείαν, ὅτι δὲν εἶχον παράνομον (ἀνήθικον) σχέσιν, καὶ ἔχι οὐδεμίαν γαμικὴν σχέσιν. Διότι τὸ χωρίον Γαλ. 5, 16-25 ἀναφέρει ὡς «ἔργα τῆς σαρκὸς» (ἀμαστίας) τὴν ἀπορνεῖαν, ἀκαθαρσίαν, ἀσελγείαν» καὶ οὐχὶ τὴν οἰκνῆτέποτε γαμικὴν σχέσιν.

2) Ἡ προτεινομένη ἐρμηνεία εὐδοῦται καὶ διὰ τῆς ἐκφράσεως τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν χωρίου «οὐχ εὐρέθη ψεῦδος ἐν τῷ στόματι αὐτῶν», ἐνῶ εἶναι δυσερμηνεύτος ἡ ἔκφρασις αὕτη καὶ κατὰ τὴν πρώτην ἐρμηνείαν.

3) Τῶν μέχρι σήμερον ἀνεγνωρισμένων ὀρθοδόξων ἐρμηνευτῶν δὲν βιαιοποιεῖται πλήρως τὸ πνεῦμα μετὰ τὴν δοθεῖσαν ὑπ' αὐτῶν (πρώτην) ἐρμηνείαν καὶ δι' αὐτὸ αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ συμβιβάσωσι τὸν γάμον πρὸς τὴν δοθεῖσαν θέσιν τῶν παρθένων. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ Ἀρέθας Καισαρείας¹⁸, Ἀνδρέας Καισαρείας¹⁹ καὶ ὁ Καθηγητὴς Μπρατσιώτης²⁰.

Θεολογικῶς ἐξετάζοντας τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως «παρθένος» εἰς τὸ ὑπὸ ἔρευναν χωρίον δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὴν πρώτην ἐρμηνείαν. Διότι 1) καὶ ἡ ἔκφρασις «ἄμωμοι γὰρ εἰσιν» τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν χωρίου δύναται νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν προτεινομένην δευτέραν (ἄλληγορικὴν) ἐρμηνείαν ἀφοῦ «ἄγιον καὶ ἄμωμον» (Ἐφεσ. 5,27) κατέστησεν ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν συνδεθεὶς μετ' αὐτῆς διὰ πνευματικοῦ γάμου, ἐπομένως, κατ' ἀναλογία, καὶ ὁ κατὰ Χριστὸν ἐγκόσμιος γάμος δύναται νὰ καταστήσῃ τὸν ἄνθρωπον «ἄμωμον».

2) Ἡ Κ. Διαθήκη χαρακτηρίζει ὡς αἰρετικούς τοὺς ἀρνούμενους τὸν γάμον²¹.

3) Ἡ Κ. Διαθήκη μεγάλως τιμᾷ τὸν γάμον, ἐπομένως δὲν εἶναι δυνατόν οὗτος νὰ ἐπιφέρῃ τὸν «μῶμον» εἰς τοὺς συζύγους. Λέγει «τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος· πόρνοι γὰρ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ Θεός». (Ἐβρ. 13,4) Καὶ γενικῶς ἡ Ἁγία Γραφή παραβάλλει τὰς σχέσεις τοῦ Θεοῦ—Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ—τῆς Ἐκκλησίας πρὸς

16. Ἐπιστολὴ πρὸς Ὀλυμπιάδα 2,4. Μ.Ε.Π. 52, 559.

17. Ὅτε... ὁ Εὐτρώπιος, 6. Μ.Ε.Π. 52, 402.

18. «Οὐκ ἀτιμωμένου τοῦ γάμου τὰ παρόντα. Τίμιος γὰρ ὁ γάμος καὶ οὐ τῷ ἀξιεπαίῳ τῆς παρθενίας ὁ γάμος υποδοῦται το νναξιον, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀστὴρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ, τούτους μετὰ τοὺς εἰκοσιτέσσαρας πρεσβυτέρους τῶν λοιπῶν εἶναι ἡγούμεθα προύχοντας, διὰ τε τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν κταμένους τὴν ἐν ἀρεταῖς λαμπρότητα.» Μ.Ε.Π. 106, 684.

19. Μ.Ε.Π. 106, 344.

20. «Ἀλλὰ δὲν νομίζομεν, ὅτι ἐκ τοῦ χωρίου τούτου δύναται νὰ τεκμηριωθῇ ἡ ἐκ παρθένων ἀποκλειστικῶς συγκρότησις τῆς συγχρόνου μετὰ τὴν β'. παρουσίαν Ἐκκλησίας, πρὸς ἣν γνῶμην ἀντιπίπτουσι τὸσαῦτα χωρία τῆς Κ. Διαθήκης καὶ δὴ καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως.» Ἐνθ' ἄν. σ. 222.

21. Α'. Τιμ. 4, 1-3. «Τὸ δὲ πνεῦμα ρητῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονται ἄτινες τῆς πίστεως, προσέχοντες... διδασκαλίαις δαιμονίων, ... καλυόντων γαμεῖν...»

τὰς σχέσεις τοῦ νυμφίου πρὸς τὴν νύμφην²², ἰδίως δὲ ἡ Ἀποκάλυψις εἰς τὰ χωρία 19, 7.9. 21, 2.9. καὶ 22,17.

4) Ἡ Ἐκκλησία μεγάλως τιμᾷ τὸν γάμον. Χαρακτηρίζει αὐτὸν ὡς Μυστήριον, ἐνῶ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς παρθενίας εἰς τὸν μοναχικὸν βίον ὄχι μόνον μυστήριον δὲν τὴν χαρακτῆρὶζῃ ἀλλὰ οὐδὲ μυστηριοειδές.

Ἡ θεολογικὴ ἐξέτασις τῆς ἐννοίας τῆς λέξεως «παρθένος» εἰς τὸ ἐν λόγῳ χωρίον θετικῶς συμβάλλει εἰς τὴν προταθεῖσαν δευτέραν (ἀλληγορικὴν ἢ πνευματικὴν) ἐρμηνείαν, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς ὅλην τὴν Κ. Διαθήκην τονίζεται ἰδίως ἡ πνευματικὴ ἀποψις τῶν διαφόρων ἐννοιῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ τὸ ἀλληγορικὸν χρῶμα τῆς Ἀποκαλύψεως εὐνοεῖ τὴν ἀλληγορικὴν ἢ πνευματικὴν ἐρμηνείαν τῶν χωρίων αὐτῆς. Ἐπομένως ἡ πνευματικὴ ἐννοία τῆς λέξεως «παρθένος» εἶναι ἡ ἀφοσίωσις τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου (νύμφης) πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν (νυμφίον), ὡς ἡ ἀπειρόγαμος καὶ «παρθένος» κόρη ἀφοσιοῦται καὶ προσκολλᾶται πρὸς τὸν ἄξιον καὶ ἀξιαγάπητον ἔννομον σύζυγόν της. Δηλαδή οὐδόλως ἐξετάζεται ἡ ὑπαρξίς σωματικῆς παρθενίας ἢ κατὰ Χριστὸν ἐννόμου γάμου, ἀλλὰ μόνον ἡ ἠθικὴ (ἐννομος) ἢ μὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ὑπάρχουσαν κατὰστασίν του (παρθενία ἢ γάμος). Ἡ ἀφοσίωσις τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν νυμφίον Χριστὸν κατ' ἀρχὴν δὲν ἀποκλείει τὴν ἀγάπην πρὸς ἄλλον ἄνθρωπον, ὅπως ἡ ἀγάπη τῶν συζύγων δὲν ἀποκλείει τὴν πρὸς τοὺς γονεῖς, ἀδελφοὺς καὶ τέκνα ἀγάπην, κατὰ τὸν ἀπόστολον Ἰωάννην μάλιστα ἢ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἀγάπη ἀποδεικνύει τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην²³. Βεβαίως ἡ προτεραϊότης τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι ἀπόλυτος καὶ ἡ φύσις τῆς ἀγάπης αὐτῆς εἶναι διάφορος τῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἀγάπης, ὅπως ἡ ἀγάπη τῶν συζύγων ἔχει ἀπόλυτον τὴν προτεραϊότητα²⁴ καὶ διάφορον τὴν φύσιν τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους συγγενεῖς ἀγάπης.

Ἡ προτεινομένη δευτέρα ἀλληγορικὴ ἢ πνευματικὴ αὕτη ἐρμηνεία τῆς λέξεως «παρθένος» τοῦ χωρίου Ἀπον. 14, 3-5 θεωρῶ ὅτι εὐοδοῦται φιλολογικῶς ἀλλίον τῆς πρώτης ἐρμηνείας, διευκολύνουσα καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἄλλων ἐκφράσεων τοῦ κειμένου, καὶ αἴρουσα τὴν φαινομενικὴν τὸλάχιστον ἀντίφασιν πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ γάμου, συμφωνεῖ δὲ πρὸς τὴν ἐρμηνείαν μεγάλων καὶ ἀρχαίων πατέρων (Χρυσοστόμου κ.λ.π.) καὶ ἐναρμονίζεται πλησιέστερον πρὸς τὸν πνευματικὸν μὲν χαρακτῆρα τῆς Κ. Διαθήκης, τὸ ἀλληγορικὸν δὲ χρῶμα τοῦ βιβλίου Ἀποκάλυψις καὶ τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας.

Ν. Θ. ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΣ

22. Ὡσ. 2,19. 21. Ἠσ. 54,6. 62,5. Ἰεζεκ. 16. Ψαλ. 44. Ἔσμα Ἀσμαίων. Ματθ. 22,11. ἐξ. Μάρκ. 2,19. Λουκ. 12,36. Ἰωάν. 3,29. Β'. Κορ. 11,2. Ἐφεσ. 5, 25 κ. ἐξ.

23. «Ἐάν τις εἴπῃ, ὅτι ἀγαπῶ τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ μισῇ, ψεύστης ἐστίν. ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ ὃν εἰώρακεν, τὸν Θεὸν ὃν οὐχ εἰώρακεν, οὐ δύναται ἀγαπᾶν. Καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔχομεν ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.» Α'. Ἰωάν. 4, 20-21.

24. Γεν. 2,24. Ματθ. 19,5. Μάρκ. 10,7. Ἐφεσ. 5,31.